کاریگەری شیعر ... ئاری زێندینی

شیعرلەزەمەنێکی دیاریکراودا بەرهەم نایەت بەڵکو بەرئەنجامی دنیا بینینەی فراوانترودرێژتر لەساتی لەدایکبوونی,پێم وانیە کەس بتوانێ کۆتایی شیعر دیاریکات و سەرەتاشی پێوانەبکات . زەمەنی شیعر زەمەنی هەست و ژانە جۆراوجۆرەکانی مرۆڤە سەرهەڵدان و کۆتایشی بەندە بەهەمان پرەنسیبەوە .شیعر

لەناوەڕێکەوە هەموو بوارەکان لەخۆوە دەگرێتەوە , هەست و ئایدۆلۆژیاوفەلسەفەوشارستانیەت وبێهودەیی

شادمانی و تەواوی ساتەکانی ژیان بەلام بەرلەهەمووشت هونەرە بەهۆیی جوانی ناڕاستەوخۆی گوزارشت لە

حالەتەکان,کە دەڵێن ئایدۆلۆژیا مەبوستمان ئایدۆلۆژیای شاعیرە.چۆن لەهەموو هەورێك باران نابارێت ئاوەهاش لە هەموو بەهرەیەك شیعر نابارێ,لەهەندێ باردا شیعر سارێژکەرەوەی برینە قوڵەکانی رۆحی مرۆڤە.شیعری خولقێنەر جۆرە قورسایەك لەپێچکەی مێژوویەکەی خۆیدا پەرە دەسێنی بەلووتکە سەردەکەوێت دەگاتە ترۆپکی مرۆڤایەتی.لەزەمەنی ئێستا شیعر لەبەرگ و فۆرمێکی ترخۆیی دەنوێنی بەردەوام دەچێتە قوڵایی ئازارەکانی مرۆڤ,لەسەردەمی ئێستای شیعرو ئێستایی تەکنۆلۆژیاو عەولەمەدا شیعر هەردەم لە چلە پۆپەی جوانکاریەکانی دەقێکدایە, جار هەیە شیعری خۆماڵی ئەوەندە کاریگەری نیە ئەوەندەی شیعرێکی بیانی کاریگەری جێدەهێڵێ.شیعری ئەمڕۆی جیهان ماناوسنورێکی دیاریکراو ناگەیەنێ بەڵکو سەلیقەی خوێنەر دەبێتە بەشێك لە رۆحی شیعریەت!.کاریگەری شیعر تاحەددێکە زەوقی خوێنەر دەکاتەوە بەهۆی ئەومامەڵەی شاعیر لەگەڵ هەست و موعانات و زمان و کەلتور, سەلیقەی شیعری خوێنەر دەوڵەمەند دەکات.شیعر بێخۆی دنیابینینێکی قوڵە هەمووتەمەن ناتوانێ لەسەرەتایی شیعر تێپەڕێنێ,کەسی داهێنەر پێویستی بە تەمەنێکی درێژترە تابتوانێ لەناو دێك و داڵ و جەنجاڵی ژیان خۆیی و دەوروبەر بدۆزێتەوە.شیعر دنیایەکی ئەوەندە ئازادە کەبواری ئەوەی هەیە کە واقیع وحەقیقەت وا ببینێ کە تێڕوانینی من وتۆ جیاوازە,خەیاڵی شاعیر جۆرە خەیاڵێکە بە هەزاران خەیاڵ دەورەدراوەوگرێدراوە هەموو کون وکەلەبەرەکان دەخوێنێتەوە.شیعری زیندوو کەشفی نامەکشوفەکانە دەگاتە ئاستی مەنتیقی رۆشنگەری و کاریگەربوون وسەقامگیربوون لە لوتکەی رۆشنبیریدا.شیعری ڕەسەن خاوەن ڕەچەلەك وئەزمونێکی دەوڵەمەندی مێژینەیە ئەگەر شیعر لە دوێنێ بەیەك چەمك پێناسە دەکرا بەڵام ئەمڕۆ شیعر لەچەندین کەلێن

ونیگاوه پێناسەی دخوێندرێتەوه,شیعری ئەمڕۆ گەڕانە بەدوایە دەلالەتەكانی ژیان وهونەر وزمان و فەلسەفەو شڕۆفەو تەئویلكاری لە دەقدا شاعیر خەزنی سەرجەم شتە كەپتكراوەكان باسدەكات هەرلە ساتە وەختی نائاسایی بەتاڵیان دەكاتەوه زمانیش كە دیارترین ڕەگەزەو سیستەماتیكە دەكرێ لەنێویدا مەغزایی نوێ ودەلالاتی نوێ بدۆزێتەوه.شیعر دەگۆڕێ چونكە ژیان دەگۆڕێ بۆی هەیە ژیانیش بگۆرَێ وكۆمەلگا پێشخات.شیعر كاری قەڵەمە ئازادەكانە نەك قەڵەمە نائازادەكان شیعر بۆ ڕازاندنەوه نیە بەڵكو بۆ حەقیقەتی جوانیە.هونەری شیعر یەكەم هونەرەكان بووه لە سەرەتایی مرۆڤایەتی لە وانەیە یەكەم داهێنانی زمان وفیكر بووبێت چونكە شاعیرەكان پێشەنگی ڕۆشنبیرەكان بوون لە كۆڕو مەجلیس وكۆمەڵگەدا لە جیاتی ڕۆژنامەو گۆڤارو تەلەڤزیۆن وشتی تر بواریكی سەرەكی و سەركەوتوویی ژیان بووه.شاعیری پێگەیوو لە هەموو ئان وساتێكدا شیعر دروستدەكات لەگەڵ دروستكردنی شیعر فیكرومانابەرهەمدێنێ ئەمەش وەك پردێ لەنێوان خۆیی وخوێنەر.شیعر كۆرپەیێكە لەباوەشی شاعیر تائەوكاتەی پێدەگات وتام وچێژی دەبێت.خوێندنەوەی دەیان جاری دەقێكی شیعری دەیان ماناودەلالاتی هەڵدەگرێ هەرجارەو چێژی تایبەتی هەیە.شاعیری داهینەر دەبێت شارەزایی ڕەوتی نوێی شیعری جیهانی بێت چونكە شیعر تاوانی نیە تاوانی ئەوكەسەیە كەشیعر دەنووسێ وشاعیرنین!.ئەی ئەوەنیە بوارەكانی تری هونەر وەك سینەماو شانۆو ڕۆمان و چیڕۆك بەشیعر ئاودەدرێ هەم شیعر سودیان لێوەردەگرێ و هەم ئەوان سوود لە شیعر وەردەگرن و داهێنان وستراتیژی خۆی لەمانە وەردەگرێ ! لەكۆتایی دەڵێن (شیعر) چەكی یەكەمی مرۆڤە بۆ بەرگری وشەڕكردن و بۆ دەڕبڕینی هەست بەرامبەر ناماقوڵیەكانی ژیان!

كورد لە نامەكانی میس بێڵ دا ... و. لە ئینگلیزی□وە محەمەد حەمە ساڵح تۆفیق

ناساندنی كتێب:

بڵاوکراوەی، ناوەندی توێژینەوەی مێژوویی جەمیل رۆژبەیانی

هەڵۆ بەرزنجەیی
۱۱/۳/۲۰۱۷ بەرلین
چاپی یەکەم ۲۰۱٦، ۲۹۲ لاپەڕە

کاتێ هێزە ئیمپریالیستەکانی ئینگلیز و فەرەنسا، هەست بە داڕزانی دەوڵەتی عوسمانی دەکەن، بیر لە دابەشکردنی میراتەکەی دەکەنەوە، هەر زوو پێش کۆتایی جەنگی یەکەمی جیهانی لەنێوان خۆیاندا ڕێکەوتننامەیەک مۆر دەکەن لە ۱٦/۵/۱۹۱٦، کە بە سایکس پیکۆ ناسراوە. ساتەوەختێ سوڵتانی عوسمانی دەرک بە مەترسی هاتنی هێزی ئینگلیزی و فەرەنسی دەکات، فەتوایەک جیهاد بۆ حەڵاڵکردنی کوشتنی ئەم هێزە بێگانەیە دەردەکات. ئینگلیزەکانیش بۆ رووبەرووبوونەوەی ئەم دۆخە بیر لەوە دەکەنەوە جوڵەیەک بخەنەوە ناو عەرەب و هەوڵ دەدەن جارێکی تریش ڕەوایەتی دەسەڵاتی ئیسلامی بگەڕیننەوە بۆ لای عەرەب ،وەک خاوەنی ڕاستەقینەی ئیسلام.
ئەوە بوو لە رێگای ناردنی تۆماس ئیدوارد لۆڕانسەوە، کە بە ” لۆڕانسی عەرەب” ناوبانگی دەرکردووە، هەوڵی دۆزینەوەی کەسایەتییەک دەدەن کە ڕەوایەتی مەزهەبی هەبێت. ئیسلام بگێڕنەوە بۆ دەستی خاوەنەکەی ئەوە بوو شەریف حوسەینی مەککەیان دەسنیشان کرد،وەک نەوەیەکی پیرۆزی محەمەدی پەیامبەری ئیسلامی عەرەبی و بزواندیان بۆ بانگاشەکردن و رووبەرووبوونەوەی خەلافەتی عوسمانی لەژێر ناوی ڕاپەڕینی عروبەدا. ئینگلیز گفتی بەم حوسەینە دا، کە پاش کۆتایی شەڕ یەکێتی عەرەب مسۆگەر بکات و ئازادیان بکات. ئەوە بوو ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە ۳۰/۱۰/۱۹۱۸ دا، داڕما و چەند دەوڵەتێک وەک قارچک هەڵتۆقین.

دەوڵەتی عەرەبی عێراقی،لە ریزی کۆمەڵێ دەوڵەتی دیکەی عەرەبی و ناعەرەبیدا، لە دوای داڕمانی ئیمپراتۆرێتی عوسمانییەوە، لەسەر دەستی ئیمپریالیزمی جیهانخۆری ئینگلیزیدا قوتکرایەوە. ئەم دەوڵەتە بێچکەی بەژووی ئینگلیزە و بەرهەمی خەباتی نەتەوایەتی بزاڤی رزگاریخوازی عەرەب نییە و هەر لەگەڵ دروستکردنیدا، کۆمەڵێ بەرنامە و پلانی دوور و نزیکی بەرژەوەندییە تاکتیکی و ستراتیژییەکانی ئینگلیزی تێوە ئاڵێندرا. زەقترین تاوان و هەڵەیەکی ئەم دروستکردنە، بریتی بوو لەوەی کوردستان، وەک نیشتمانی کورد دابەشکراو و بەشێکی بەزۆر بەم دەوڵەتە ناشەرعییەوە لکێندرا و میللەتی کورد خرایە ژێر چەپۆکی عەرەبی سوننەی عێراقەوە.

نەخشەی رێکەوتننامەی سایکس پیکۆ ١٩١٦، وێنەی یەکەم ١٩١٦، دووەم ئێستا.
ـ ڕەنگی زەردی تۆخ دەسەڵاتدارێتی فەرەنسییەکان. ـ زەردی خەتخەت کاریگەرێتی فەرەنسییەکان. ـ پرتەقاڵی دەسەڵاتدارتی ئینگلیز. ـ سووری خەتخەت لەژێر کارگەرێتی ئینلیزدا. ـ سوور لەژێر دەسەڵاتی هاوبەشدا.

ئەو پرسیارەی یەخەی مێژووی کورد دەگرێ و تا ئێستا وەڵامێکی پەیوستی نەدراوەتەوە، ئەوەیە: بۆ کورد لە میراتی گەڵانکارییەکانی کۆتایی جەنگی جیهانی یەکەم و هەڵوەشانەوەی دەوڵەتی عوسمانی، بێبەش کرا و ئەو چارەنووسە پڕ لە کوێرەوەرییەی بەسەردا دابەڕا،کە هەموو دەیبینین و دەیزانین؟. بۆ قەدەری کورد وابوو، بکەوێتە بەردەم پرۆسەی داگیرکاریی و دابەشکاریی و بندەستی،لە کاتێکدا لە گەلێ ڕووی سیاسی و مێژوویی و کولتوورییەوە بنەمای ئەوەی تێدا بوو بێتە خاوەن دەوڵەت؟.
ئەم بەرهەمەی بەردەستمان، گەر ئەو سەرچاوە دروستەش نەبێت، بۆ چنگەوتنی وەڵامی پرسیارەکەمان شیاو بێت، لە تێگەیشتنێکمان پێ دەبەخشێ، تا لە گۆشەنیگایەکی ترەوە لە ڕەهەندی ئەو باسە بگەین.
ئەم کتێبە بریتییە لە چەند نامەیەکی تایبەتی، کاربەدەستێکی باڵا و خاون کاریگەرێتی و قسەڕۆیشتووی ئینگلیز، لە میانەی پەوەندیی و ئاڵوگۆڕی هەواڵدا لەتەک باوک و دایکیدا کردوویەتی. بەڵام پرسی کورد ئەگەر ناوەڕۆکی زۆری نامەکان نەبێت، وا بەشێکی سەرەکی باسی نامەکان پێکدێنێ. هەڵبەت بایەخەکەش لەوەدا نییە، دۆزی کورد لە پەراوێزی بیرەوەریی و حیکایەتێکدا، یاخود بەسەرهاتێکی مێژوویدا هاتبێت، بەڵکو لەوەدایە، ئەو نامانە لە لایەن کەسێکەوە نوسراوە، رۆڵێکی زۆر هەستیار و سەرەکی هەبوو، لە دروستکردنی ئەو دەوڵەتە زۆڵەکەی ناوی نرا عێراق.
بە واتایەکی دیکە مس بێڵ، دەکرێ بە مامان و ئەندازیاری سەرەکی دامەزراندنی عێراق، دابنرێت. ئاخر ئەو نەخشەی دامەزراندنەکە و بڕیاری جێبەجێکردن و بەڕێوەبەر و سەرپەرشتیار و راوێژکار و داکۆکیکاری سەرسەختی دەوڵەتی عێراق بووە. ئەوتا خۆی لەم ڕووەوە دەنووسێ:" ئەوە هەمووی ڕاست نییە کە من بڕیار لەسەر تەواوی چارەنووسی عێراق دەدەم، بەڵام ئەوەیان ڕاستە کە من تا سەر ئێسقان لەگەڵ دروستکردنی حکومەتێکی عەرەبیدام و مەسەلەیەکی زۆر ناسک و هەستیارە هەندێ جێی متمانەیان بم"ل ٨٧.

هەر ئەم لایەنەیە، وای کردووە سەنگی تایبەتی بدات بەو نامانە. جا

با بزانین چ پەند و وانەیەکی بۆ کورد تێدایە و بۆ ئایندە چی لێوە فێردەبین؟.

مس بێڵ شارەزایی باشی لە باری سیاسی و جوگرافی و مێژوو و زمانی ناوچەکەدا هەبووە. بە خۆی وەک گەڕیدەیەک سەردانی ناوچەکەی — ئێران، سوریا، فەلەستین، دەوڵەتی عوسمانی ساڵی ١٩٠٧ و میسۆپۆتامیای ساڵی ١٩٠٩— کردووە و لەماوەی ١٢ ساڵدا ٦ جار سەردانی سعودییەی کردووە.

کاتێ ئینگلیز دەگاتە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بە شەوق و خۆشییەوە وەک کەسێکی ئاسایی بە فەرمی داوا لە دەسەڵاتی ئینگلیزی دەکات، کارێکی لە دەستگاکانیدا لە ڕۆژهەڵات بداتێ. سەرەتا داواکەی ڕەت دەکەنەوە و پاشان دایدەمەزرێنن و دەیکەنە “سکرتێری ڕۆژهەڵات”. وەک ئەندامێکی چالاکی دەزگای هەواڵگری بەریتانی دەکەوێتە کارکردن. لە ماوەیەکی کورتدا توانا و لێهاتوویی خۆی دەسەلمێنێ و بیروڕاکانی، لە لایەن حکومەتی لەندەنەوە، بە هەند وەردەگیرێ و لە زۆر بواردا قسە لە قسەیدا ناکرێ و دوا بڕیار، لای ئەو دەبێت.

هەر بۆیە لە لایەن چەرچڵەوە لەتەک لۆرانس دا، بە بەشداری کۆنگرەی قاهیرە، بانگهێشت دەکرێ و بیروڕاکانی بە گرنگییەوە وەردەگیرێت.

بێڵ، بە توانای خۆی تۆڕێکی بەرفراوان لە پەیوەندی لەگەڵ کەسایەتی و هۆز و عەشیرەت و سیاسییەکانی عەرەبدا دادەمەزرێنێ. کاتێ دەزانێ لە عێراقی عەرەبیدا پیاوێک نییە، کەڵکی پادشایی بە عێراق تێدا بێت، — دوای ٤ ساڵ،لە دامەزراندنی عێراق، لە نامەیەکدا دەنووسێ ” بەڵام من تا ڕادەیەک دڵنیام لەوەی کە وەختێکی زۆری دەوێ پیاوی تەواو لەم وڵاتەدا پەیدا بکرێت بۆ دەستەبەرکردنی یاسا و نیزام”.ل. ٥٠ . لەگەڵ لۆرانسدا پێداگری زۆر لەسەر دانانی مەلیک فەیسەڵ، بە مەلیکی عێراق دەکات و دواجار، بیروڕاکانی سەردەگرێ و فەیسەڵ دەبێتە مەلیک لە بەغدا. دواتریش ئەڵقەی سەرەکی گەڕدانی بەغدا و لەندەن دەبێت و بە پەڕۆشەوە، هەوڵی چەسپاندنی کۆڵەگە لەق و چرووکەکانی دەوڵەتی عێراقی دەدات و لە زۆر بواردا لە عەرەبێکی ناسیۆنالیست، زێتر داکۆکی لە عروبە دەکات. نموونەیەکی دیکەی خەمخۆری ئەم خانمە بە عێراق، ئەوەیە گەلێ جاران مەلیک فەیسەڵ، بێزار دەبێت و دەیەوێ واز لە هەموو شت بهێنێ، بێڵ دڵنەوایی دەکات و هانی دەدات، بەردەوام بێت لەسەر کارەکانی و گفتی هاوکاری خۆیی و لەندەنی دەداتێ.

لەسەردەستی میس بێڵ دا، ناسنامەی نوێ، بە عێراق و عێراقییەکان دروست دەکرێ و هی عوسمانلی لابرێت، مۆزەخانە دادەمەزرێ و کتێبخانە

دەکرێتەوە و بەشیکی زۆری سنوری عێراق لەگەڵ دەوروبەرەکەیدا نەخشە دەکێشرێ. مەلیک دروست دەکات و هەڵبژاردن دەنێتە پێشەوە و وەزیر دیاری دەکات و لە پرسە سەرەکییەکاندا راوێژکاری مەلیکیش دەکات. کەواتە دەوڵەتی عێراق بووکەشووشەی دەستی خۆی بووە، یاخود کەرپەی خۆی بووە،هەروەک خۆی لە یەکێ لە نامەکانیدا" بە دنیایی پییان بەڵێن کە ئەوپەڕی ئاواتی ئەمە دوو منداڵەکەمان بووە،عێراق و کوردستان،کە چۆن دەبێ بە ئاشتی و دۆستایەتی پێکەوە بژین"ل ١٤٠ ئاماژەی پێداوە. لە ڕاستی ئەو لە باوژنێکی دەڵەق و لە خوانەترس،بەرامبەر بە منداڵەی دووەمی کوردستان نەگریستر بووە.

سنووری خۆشەویستی،ئەم خانمە بە عروبە، هەر لە چوارچێوەی عێراقدا نەبووە، بەڵکو گەلێ جاران فەرەنسییەکانی بەر ڕێژنەی ڕەخنە داوە و هەردەم بە نەفرەتی کردوون، چونکە سیاسەتێکی نەرمونیانیان لە سوریا، بەرامبەر بە عەرەب پێڕەو نەکردووە. سەبارەت بە عەرەب دەنووسێ" ئەوان کەرامەتیان لە ئەستای داگیرکاریی جیهاندا سووکایەتی پێکراوە بە مانا سیاسییەکەی" ل ١٥٦ . بە ئەوەی لە ماهیەتی ڕاستەقینەی ئەم خانمە عەرەبدۆستە بگەین،کە لە تەک لەڕانسدی عەرەبدا،گەورەتین خزمەتیان بە عروبە کردووە. هەربۆیەشە لای عەرەب تا ئێستا گەورەتری ڕێز و پێگەی خۆشەویستی هەیە. لە شوێنێکی دیکە ناخی خۆی لە دەربڕینی ئاواتەدا، وەک پەیام ڕادەگەیەنێ و دەڵێ:" من بە هیوام پێش ئەوەی بمرم فەیسەڵ لە سنووری ئێرانەوە تا دەریای ناوەڕاست حوکم بکات".ل ٨٣ . پەیڕەوپرۆگرامی پارتی بەعسی عێراقیش هەر هەمان خەونی هەبوو.
ئیدی مەتەڵێکی هەڵنەهاتوو، لێرەدا ئەوەیە: ئایا هەروەک هەواڵگرێ فەرمانی پێکراوە، هەندە خەمخۆر و دڵسۆزی عەرەب و بەرژەوەندییەکانیان بێت، یاخود حەز و خۆشەویستی و ئارەزووی خۆیشی لەم خاڵەدا ڕۆڵی بینیوە؟. یاخود عەرەب تونیویەتی کاریگەرێتی لەسەر ئەم خانمە بە شیوەیەک لە شەوەکان دروست بکات؟!. ئەمە دواتر لە سەبەری نامەکانی و دەربڕینی بیروڕاکانیدا، نموونەگەلێک دەنینەوە لەسەر سەلماندنی ئەم ڕاستیانە.

ئەم خانمە، شارەزا و ئاگاداری کێشەی کورد بووە، گەلێ لە کەسایەتییەکانی کورد، "مستەفا پاشای یامولکی، حەمدی پاشای بابان،عەدلەخانمی جاف و نەقشبەندییەکانی هەورامان و … هتد دیوە و ناوچەکانی کوردستان ـ شارباژێڕ و شارەزوور و هەورامان و سلێمانی ـ گەڕاوە و بە گەرمی پێشوازییان لێ کردووە و خزمەت کراوە و تەواو هاوکاری بوون. لە ل ٤١ دا دەنووسێ" من کوردستانم خۆویست بە وڵات

و خەڵکەکەیەوە”. لەگەڵ شوێندا باس لە جوانی دڵفڕێنی دیمەنی سروشتی جوانی کوردستان دەکات.” گەشتەکەم حەوت کاتژمێری سواریی برد بە شیوەکەی کە نیو سەعات لە سنووری ئێرانەوە دوور بوو. من هەرگیز وڵاتی وا جوان و دڵفڕێنم بە چاو نەدیوە” ل١٢٠
لە ڕووی‌یەکی دیکەشەوە باری کۆمەڵایەتی پێگەی ئافرەتی لە کۆمەڵگای کوردیدا لە نزیکەوە دیوە و پیی ئاشنا بووە.” ئافرەتی کورد سەرپۆشیان بەسەرەوە نییە و تێکەڵی پیاوان دەبن و خانمی گەورەی ماڵەن چەشنی ئەم خانمە و بە کوڕیان دەوە دەڵێن”.ل١٣٣ .
ئا لێرەدا لەوە دەگەین کەوا ئافرەتی عەرەب، وەک کورد ئازاد و کراوە نەبوون و سەرپۆش بەسەر بوو. بۆیەکا ئەم ستایشەی ئافرەتی کورد بەم جۆرە دەکات. کەواتە ئەمەش خاڵێکی تری ئەرێنییە بۆ کورد، کەوا خاوەنی کۆمەڵگەیەکی شارستانیتر و کراوەتر بووە، ئامادە بووە، لەگەڵ دنیای مۆدێرندا بە ئاسانی بگونجێ، کەچی ئینگلیز بە هانایەوە نەهاتووە و بەتە دەست و فریادڕەسی دواکەوتوو و جاهیلەکان.

لەمەش زیاتر ئەم خانمە، زۆر باش ئاگاداری پەرێشی خەڵکی کوردستان بووە، بە هاتنی ئینگلیز رزگارکردنیان لەژێر دەسەڵاتی تورکی عوسمانلی و بەڕێوەبردنی کوردستان” لە کوردستان هەژار و دەوڵەمەند هەموویان بە پەرۆشن بۆ ئیمە و ئاواتەخوازن وڵاتەکەیان بەڕێوە ببەین”. ل ٤٣
کەواتە میس بێڵ و حاکمی ئینگلیز، لەم هەست و سۆزەی کورد ئاگاداریش بوون، ئینجا بە جددی لە خەمی کێشەکەیدا نەبوون و لە ڕووی سیاسییەوە پشتیوانی دۆزەکەیان نەکردووە و بیروڕای خراپیان بە دەسەڵاتدارانی ئینگلیزی لە هنستان و ئینگلستان گەیاندووە و کوردیان ناچارکردووە، ملکەچی بڕیارەکانی دەوڵەتی عەرەبی عێراقی بێت. لە هەموو سەیروسەمەرەتر ئەوەیە، ئەم خانمە هەرکەسێ باسوخواستی داخوازییەکانی گەلی کوردی لە دەوڵەتی تازە دروستکراوی عێراقدا لەتەکدا کرد بێت، ڕک و قینی لێی هەڵساوە و دژی وەستاوەتەوە و بوغزاندوویەتی و دەوزمانە باسیان دەکات.
تەنانەت مێجەر نەئیلی ناسراو بە دۆستی کوردیش،کە خۆی ئینگلیز بووە، بەر شاڵاوی ئەم تورەیی و نەفرەتەی میس بێڵ لەسەر داکۆکی لە کورد کەوتووە. جا پرسیار ئەوەیە، سەرچاوەی ئەم رک و قین لێبوونە چییە؟
سەردەمانێ ئینگلیز بە هەموو توانایەوە، بەربەرەکانی داخوازییەکانی کورد و بزووتنەوەکانی شێخ مەحمود لەو سەردەمەدا دەکات، شێخ دادگایی دەکەن و ڕەوانە هیندستانی دەکەن. ئەم خانمە

بیر لەوە دەکاتەوە، شێخ تەهای شەمزینی،کوردی باکوور، بهێنێ و حوکمداری سلێمانی و رەواندزی بداتێ دەست. گوایە شێخ تەها گوێ لەمستی ئەوان بووە. لە ل ١١٥ دا دەنووسێ" سلێمانیی سەربەخۆ ــ من تەنانەت ناڵێم کوردستان ــ". واتە بە هۆشیارییەوە جوێاوەتەوە زانیویەتی چی دەکات و چ دەڵێت.
کاتێ شەریف پاشای بابان،ساڵی ١٩١٩ دەیەوێ دەنگی کورد بگەیەنێتە کۆنگرەی ئاشتی پاریس ، میس بێڵ ئەمە بە فیتی فەرەنسییەکان دەزانێ و ناوزڕاوی دەکات.
لە زۆر لە نامەکانیدا زەمی کورد دەکات و پێی وایە یەکگرتوو نین لە پراکتیدا. بەس هیچ نموونەیەکی ناشیرینی عەرەبمان بۆ ناهێنێتەوە. گەر کورد کەریم بەگی فەتاح بەگی هەمەوەندی جارێک، دوو ئەفسەری ئینگلیزی کوشتوە،خۆ عەرەب لە شۆڕشی بیستدا، لە بەنەی دیکەشدا بە دەیان ئەفسەر و سەربازی ئینگلیزیان کوشتووە. کەچی چ ئاماژەیەک بەوە نادات و بە دەندە باسیان ناکات.

هاوکات هەرکاتێ ناوی شێخ مەحمود دەنێ نازناوەکی ناشیرینی،وەک جەردە و یاخی لێ دەنێ و هەمان نازناویش بە سمکۆی شوکاک،وەک سەرکردەیەکی نەتەوەخواز بەکار دەنێ،لەبەرئەوەی ئەمانە داکۆکییان لە ویست و داوای کورد کردووە، ملکەچی پلان و فەرمانەکانی ئەوان نەبوون. چونکە هەر لە نەوەیەکی پەیمانی سایکس پیکۆدا دەردەکەوێ، هەگبەکەیان بۆ کورد هیچی تێدا نییە. جگە لە داگیرکاریی و دابەشکاریی و بندەستی.

میس بێڵ زمانی عەرەبی و فارسی و باش زانیوە و کەمێ کەمێ بە تورکیش قسەی کردووە، دیارە فەرەنسی و ئەڵمانیشی باش زانیوە و لە ئیتالیش وەک تورکی حاڵی بووە. کەچی ئەوەی جێی سەرنجە چ بایەخێکی بە زمانی کوردی و پرسی کوردی نەبووا!.تەنانەت وەک لایەنی فەرھەنگیش.

ئەم کتێبە بریتییە لە ٢٩٢ لاپەڕە و بە کورتە پێشەکییەکی ستران عەبدوڵاو پێشەکییەکی چڕ و پڕی وەرگێڕەوە، کە تژییە لە زانیاری ورد لەسەر میس بێڵ، کە نامە و تۆماری چالاکییە سیاسییەکانی لە ١٤ بەرگدا، لە تەک ٧ هەزار وێنەدا کۆکراوەتەوە و بڵاوکراوەتەوە. ١٦٠٠ نامەی بۆ باوکی و دایکی نووسیوە. ڕەنگە بە هەزاران ڕاپۆرتیشی بۆ دەزگای هەواڵگیریی و کۆمیسیۆنی باڵاو حکومەتی بەریتانی نوسیبێت. لەوانە ٦٣٣، نامەیان لە عێراقەوە نووسیویەتی و ناردوویەتی، لە نێوان ساڵانی ١٩١٦ ـ١٩٢٦، کە ساڵی مردنێتی و هەر لە بەغدا نێژاوە لەسەر وەسێتی خۆی.

بەرامبەر بە ر□ل□ی گرنگ و هەستیاری خەڵاتی ئیمپراتۆری□ت□ی بەریتانیای وەرگرتووە. ئەم خانمە جار هەبوو، لەماوەی هەفتەیەدا نامەی بۆ دایک و باوکی ناردووە. نامە هەیە ١٠ لاپەڕە درێژە. کاتێ نامەکان دەخوێنیتەوە، هەرگیز باوەڕ ناکەیت، ئەم خانمە بۆ وا بە وردی و بە دیقەتەوە ئەم هەموو بابەتەی بۆ کەسوکاری باس کردووە.

ئەوەی ماوەتەوە بیڵیین، مامۆستا محەمەدی وەرگێریش پسپۆری و دەستڕەنگین و لێهاتوویی خۆی،جارێکی تریش لەم بەرھەمدا نێسان داوە و هۆشیاری خۆی، لە ئامادەکردن و وەرگێران و نووسینی پەراوێزەکاندا نەخشاندووە. کاتێ ئەم کتێبە دەخوێنیتەوە،وا هەست دەکەیت چیرۆک و بابەتێکی مێژوویی دەخوێنیتەوە. وەرگێڕ سەلیقەیەکی باشی تێدا خەرج کردووە.

جێی ئاماژە پێدانە، لە ئێستادا نێزیکی ١٠٠ ساڵی ڕەبەق بەسەر ئەم نامانە و قوتکردنەوەی دەوڵەتی زۆڵەکی ئێراقدا تێدەپەڕێ. هەڵبژاردن و خۆماندووکردنی وەرگ□□ر بەم بابەتەوە، نیشانەی پەرۆشێکی گەورەیە، بۆ رۆشنکردنەوەی پاشخانی و مێژووی رابووردوومان. دیارە پێویستە کورد لە هەموو ڕەهەندەکانی کار لەسەر گرنگی ئەو چارەنووسە دڵتەزێنە بکات، کە ڕووبەڕووی بۆتەوە.

شایانی ئاماژە پێدانە، لە هەنووکەدا بارودۆخێکی هاوشێوە، لە ڕووبەری ئەو دەوڵەتەدا دەگوزەرێ، کە ئینگلیز وەک کولانەی دەستکردی خۆی بەردەوام داکۆکی لێ کردووە. زنجیرە شەڕەکانی کەنداو و سەرھەڵدانی داعش و شەڕی دژ بەم هێز و دەوڵەتە تیرۆریستە، بە ئاکامێکی وا گەیشتووە، سنوورەکانی عێراق بایەخیان نەماوە و ناوەندی بەهێزی سونن□ک□را، پووکاوەتەوە و کورد پێگە و سەنگێکی دیکەی هەرێمی و نێودەوڵەتی هەیە. بەواتایەکی دیکە، گەر سنوورە دەستکردەکانی دەوڵەتانی عێراق و سوریا و تورکیا و ئێران، بەرھەمی ڕاستاوخۆی دوای جەنگی جیهانی یەکەم بن ـ کە هەر واشەـ، وا ئیمڕۆ شەڕێکی دیکە هەڕەشە لەو سنوورانـە دەکات، و ئەگەری هەڵوەشانەوەیان و گۆڕانکاری گەورەی نوێ ل□ بەردەمدا یە.

ئەوەی جێی بایەخ و گرنگی بێت، بەشداری و ئامادەیی کورد خۆیەتی، بە سارێژکردنەوەی برینە قوڵەکانی جەستەیی و بۆ مسۆگەرکردنی ئایندەیەکی باشتر، لە دوێنێ بۆ نەوەکانی ئایندە. هەڵبەت ئەمەش بارمتەی چەند فاکت و ڕاستییەکە، لە چوارچێوەی یەکێتییەکی نەتەوەیی و هەبوونی بەرنامەیەکی تۆکمەی بەرژەوەندییە باڵاکانی کورد و چالاککردنی بواری دبلۆماسی و بەگەڕخستنی لۆبییەکی کارا، بۆ

بەدەستهێنانی دۆستی زیاتر و کەمکردنەوەی ناحەزی وەک میس بێڵ و نیشاندانی روخسارێکی ئەرێنی لە دەسەڵاتداریتی، ڕاستەوڕاست کە دەکاتە دەستبەرداربوونی بەرژەوەندی کەسی حیزبی و ناوچەیی.
وێڕای دەستی لە برا و هاوڕێی زێدە ئازیزم ، مامۆستا محەمەد، هیوادارم قەڵەمە بە بڕشتەکەی هەردەم نووک تیژ و لەکار دا بێت، بۆ خزمەتی کتێبخانەی کوردی.

پەیماننامەی لۆزان بۆ کوێ … ڕێبین نەریمان

لە ڕۆژانی جەنگی جیهانی یەکەم و دوایدا کە جیهان بە هەندێ گۆڕانکاری گەورەدا تێپەڕی کە چەندین پەیماننامەی گرنگ مۆر کرا وەک پەیماننامەی سایکس بیکۆ ساڵی ١٩١٦ بۆ تێکشکاندن و دابەش کردنی خاکی دەوڵەتی عوسمانی ، پەیماننامەی سیڤەر ١٩٢٠ بۆ نەخشەکێشانی سنوری ووڵاتانی پاشماوەی دەوڵەتی عوسمانی کە ئەرمینیا و کوردستان بەشێک بوون لەو دەوڵەتانە پاشان لە ساڵی١٩٢٣ لە پەیماننامەی لۆزان دا دانرا بە ووڵاتی تورکیا وسنووری ووڵاتانی ناوچەکەیان کێشا کە هەریەک لە ئێران و عێراق و سوریا سوودمەند بوون لە هەڵوەشاندنەوەی پەیماننامەی سیڤەرو پارچەیەک لە خاکی دەوڵەتی کوردستانیان بەرکەوت، لەوساتەوە تا ئێستا خاکی کوردستان چوار دەوڵەتی دوژمنکاری کۆکردۆتەوە کە بە ڕاستەوخۆ و ناراستەوخۆ پارێزگاری لە قەوارە و سنوری یەکتر دەکەن و کوردستان بۆتە بەرژەوەندی هاوبەشیان.
دوای جەنگی جیهانی دووەم ساڵی ١٩٤٥ بەهێزبوونی ئەمریکا وەک تاکە براوەی شەڕی جیهانی و سەپاندنی هەژموونی خۆی بەسەر جیهاندا لە ڕووی سەربازی و ئابووریەوە کە دەورێکی باڵای هەیە لە گۆڕانکاریە جیۆپۆلەتیکیەکانی جیهانیەکاندا یارمەتیدەرێکی گەورەو بەهێزبوو بۆ دروست بوونی دەوڵەتی ئیسرائیل تا ململانی□ی□کی نوێ و درێژخایەن لە ڕۆژهەڵاتی ناوراست دا دروست بکات تا لە بەرژ□وندیەکانی خۆیدا بەکاری بهێنێت.

دوای نزیکەی ١٠٠ ساڵ لە پەیماننامەی لۆزان بەرژەوەندیەکانی

ئەمریکا و ئاسایشی ئیسرائیل پێوویستیان بە لاوازکردنی هەندێ لە وڵاتانی جیهان و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی بێیە گۆڕانکاری جیۆپۆلەتیکی و ئیداری دەکەن کە کۆتای بە هەندێ لە پەیماننامەکانی سەدەی بیستەم دێت کە وڵاتانی سوودمەندی پەیماننامەی لۆزان دەکەونە مەترسیەوە .
تورکیا کە هاوپەیمانی ئەمریکایە و لە پەلەقاژەی ڕوونەدانی گۆڕانکارییەکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دا خۆی خزاندە سەر هێڵی رووسیا تا ڕێگری لە درووست بوونی قەوارەیەک یان چەند قەوارەیەکی بەهێزی کوردی لە ناوچەکەدا بگرێت.

دوای بێ هیوابوونی تورکیا لە ڕوسیا کە بە دوای بەرژەوەندی خۆوەیەتی نە ک تورکیاو ناوچەکە وە دڵنیابوونی تورکیا لە لەدەستدانی هەندێ لە بەرژەوەندیەکانی لە کاتێکدا چ لەسەر هێڵی ئەمریکا یان ڕوسیا بێت قەوارەیاکی کوردی لە باکوری سوریاو درێژ دەبێتەوە تا سنورەکانی ئێران لە پەناوی ئاسایشی ئیسرائیل و دابڕانی سوریا لە ئێران کە ئەمریکا و روسیا کۆکن لەوبارەیەوە تا لە داهاتوودا بتوانن لە سیناریۆیەکی بچووکدا سوریا و لوبنان لاوازتربکەن .

ئەوەی جێی تێڕوانینە باوەڕهێنانی دەسەڵاتدارانی تورکیا و تاکی تورک بە ئازادی و سەربەخۆیی بە نەتەوەکانی ناوچەکە و ژیر دەستیان کاریکی قورسە چونکە ئەودەمارگیری و بە خۆزلزانینەی تاکی تورک هەیەتی بەرامبەر نەتەوە جیاوازەکانی ناوچەکە ڕێگرە لە باوەڕهێنان و ڕازیبوونیان .

بە بۆچوونی من لە کۆتایدا تورکیا دەگەڕێتەوە سەر هێڵی ئەمریکا و مامەڵە لەگەڵ واقع دەکات بەرامبەر بەپێدانی گرنتی پاراستنی سنوری تورکیا بەقەوارەی ئێستاو پێدانی ڕۆڵی زیاتر بە تورکیا لەقەوارەی کوردستان و وە بەرهێنانی نەوت لە ناوچەکە لەم بارەدا قەوارەی کوردی بەیارمەتی ئەمریکاوتورکیا لە هەژمونی ئێران دادەبڕێت.
دەمەویت بڵێم سلێمانی و کەرکوک لە ئایندەدا دەبنە ئامانج ئەگەر بەرپرسانی ئەم زۆنە هەوڵە دیبلۆماسیەکانیان چڕنەکەنەوە بە دڵنیای ئەمریکا لە پاراستنی بەرژەوەندیەکانی لە کودستان و ناوچەکە ، وە تێڕوانینی بەرپرسانی ئەم زۆنە بۆ ئیدارەدان و دیموکراسی و ئایندەی کورردستان وناوچەکە .

ئەزمونێک کە نابێت بازبدەین بەسەریدا! ... بەهادین حاجی بەکری دارتاش

هەڕەشەی تیرۆرو پەلاماردانی نووسەران و هەڵسوڕاوانی سیاسی لە کوردستاندا تەمەنێکی درێژو پڕکارەساتی لەپشت سەرناوە. ئەوەی لەم ڕۆژانەدا تەنیا هەڕەشە لەقەڵەمێک و سڕینەوەی ناوی کەسایەتیەک نەبوو کە سالەهایە لەسەنگەری بەرنگاری ئازادی بەیاندایە، بەلکو هەڕەشەیەکی یەکجار مەترسیدارترو فراوانترە کە دەیەویت تەنانەت لەو دنیا مەجازیەشدا کە ئێمە دەماوەت تێدا بیروڕای خۆمان دەبڕین هەڕەشەکان گەورەترو مەترسیەکان زۆرزیاتربکات! بۆیە ئیتر پەیکار عوسمان نەیتوانی خۆی و دۆخەکە بە غافلگیری بسپێرێت، ئیدی ئیستێک بووە ئیزگەی هەلوەستەیەک، چونکە پەیکار دلنیابوو ئەگەر جەستەو گیانیشی هیچەی بێت ئەوا قەڵەمەکەی مڵکی تەنیا خۆی نیەو بەشێک لەسەرمایەی هەموومانە بۆیە ناکرێت یاری بەچارەنووسی بکات و ئاسان ڕێگە بدات کەملی لەو شمشێرە خوێناویە بگەوزێنێت کەهەڕەشە لەهەموومان دەکات!

بۆیە کاتێک کە ڕاچەنەی نووسینکی لەژیرناوی (بۆ شەمشەمە کوێرەکان)دا نووسی کەهەموومانی لەپشت کۆمپیوتەرەکانمانەوە راچلەکاندو بەشێوەیەک هەستمان بە تەنگەنەفەسی خۆماندەکردو بینمان کەئازادی بەقەیدو مەرجی بیرورا دەربرین لەبەردەم باجێکیتردایە. هەربۆیە سەدان دەست و هاورێ نیگەرانی و هاودلی خۆیان دەربری، دەیان سیاستەدارو پەرلەمانتارو نووسەرو دەنگیان بەرزکردەوەو هەرجۆرە هەڕەشەیەکیان لە پەیکار بەتووندی مەحکومکرد!

بەڕێزان هەڕەشەی تیرۆرو کۆشتاری لە ئازادیخوازان و نووسەران و ڕۆژنامەوان لە کوردستاندا مێژوویەکی زۆر دوورودرێژتری هەیەو لە چەند سالی رابردودا دەیان کە سایەتی وەک عبدلقادر معروف، عبدلستار شریف، شاپور عبدلقادر، قابیل ، سەردەشت عوسمان، کاوە گەرمیانی،.... کردوەتە قوربانی!

ئەوەی هەنگاوەکانی یەک دوو سالی ڕابردو لە چارەکە سەدەی پێشوو جیادەکاتەوە، ئەوەیە کە هەڕەشەو پەلاماردانەکان سنووری ناوخۆی

کوردستانیان ب□زاندو□و ئ□ست□ ن□یارانی ئازادی بیرورارد□ربین ل□ ه□ند□رانیش ب□دوامان□و□ن، ک□ ه□□□ش□کانی ئ□م دوایان□ ب□ س□ر ب□□□زان، کامیار سابیرو ع□بدلل□ و پ□یکار دواین نموون□کانی تائیست□ن ک□ د□یان□و□ت ل□ر□ش ل□ تووان□لی □□شی ه□□□ش□و چاوترساندن و پ□لامارردان□و□ ب□د□نگمان بک□ن و ناچارمان بک□ن ب□ملدان ب□ □□وشت□ □□زیل و □یسواکانیان و چیدی ق□□□م□کانمان ل□ ئاست کارنام□ی ناشیرین و دزیویان ب□د□نگبک□ن ل□و کار□سات□ گ□وران□ی ک□ ب□ر□کیان ب□م ک□م□لگای□ گرتوو□.

پ□یکارو د□ستانی ئازادی ب□یان و بیرورارد□ربرین

بینمان خ□شحالان□ کاتیک ک□ پ□یکاری هاوکارمان هات□د□نگ ش□پ□لیکی فراوان ل□د□ستانی ئازادی ب□یان و بیرورا د□رب□ین، هاتن□س□ر خ□ت و ن□ک ه□ر نیگ□رانی خ□یان د□رب□ری، ب□لکو ب□ پ□یامی هاوپشتی و هاودلی خ□یان جاریکتر ل□مپ□ر□کی ب□ه□زیان ل□ □ووی تیر□ریستان و ن□یارانی ئازادی ب□یان و بیرورا د□ربرین دروستکرد. ب□ج□ر□ک ن□ک ه□ر □□گ□ ب□ تیر□رکردنی هیچ ک□س□ک نادر□ت ب□□کو نیشانیماندا ک□ ل□س□ر در□ژ□پ□دانی خ□باتمان □اناو□ستین و □امانگ□یاند ک□ ئ□م□ ه□موومان پ□یکارین و ئ□و□ ناتوانن ه□موومان تیر□ربک□ن و گ□ر ئ□م کار□شتان ب□ بکریت ئ□وا م□خابن ک□ ناتوانن □□گ□ ب□ ئازادی ب□یان و بیرورارد□ربرین بگرن!

ب□لام پرسیار□ک□ ئ□و□ی□ ک□ ئایا چیترمان پ□د□کر□ت ؟

ب□□□زان ئ□و□ی ک□ پ□یکار د□کات□ ه□مای□ک ب□ گردبوون□و□ی نا□□زای□تی د□ربرینمان، ق□□□م□ک□ی□تی ک□ دوای ئ□و پشگیری□ فراوان□ش ب□□□نیشیدا ک□ ت□نان□ت ل□ د□ستان و هاوکارانیشی س□رف□ن□زر ن□کات و ق□□□م ه□میش□ ب□رز □اگریت. ب□ئ□و□ی ک□ه□زی □اگرتنی ق□ل□م ب□رزراگرین پ□ویستد□کات ک□ه□□و□ست□ی□کی زیاتربک□ین و بزانین چیترمان پید□کریت!

ب□دلنیای ک□ش□ گ□ور□ک□ ئ□و□ی□ ک□ ق□ل□مر□وی ئازادی ب□یان و بیرو□اد□رب□ین ل□ کوردستاندا ل□ب□رد□م ه□ر□ش□و م□ترسیدای□. ک□دیار□ د□س□لات و حزب□ سیاس□ی□کان پشکی س□ر□کی و ب□رپرسیاری□تیان ل□ ئ□ست□دای□؛ ب□ی□ د□ب□ت ه□موو ئ□و □□گ□و میکانیزمان□ بگرین□ب□ر ک□ د□توان□ت پ□نج□ر□ی□ک ب□ □ووی ئازادیدا زیاتر بکات□و□. دیار□ ل□ چ□ند سا□ی □ابردودا بزوتن□و□ی□کی فراوان ب□ داک□کیکردن ل□ئازادی بیرورا د□رب□ین ل□م□یدانابوو□ ک□ ب□دروست ئ□م□ ل□نیو ش□پ□ل□کی فراوان ل□پ□نا ب□رانی ئازادیخوازو ه□لسوراوانی داک□کیک□ر ل□ئازادی بیرورا ل□ه□ند□راندا ج□گ□ی پشیتیوانی کردن بوو□. ب□لام گیروگرفتی س□ر□کی ئ□م جولان□و□ی□ ل□و□دای□ ک□ ت□نیاو ت□نیا ل□بازن□ی داخراوی خ□ماندا سوراو□ت□و□ و ل□ک□مترین ئاستدا ن□چووت□

نیو دەزگاکانی ڕاگەیاندنی ئەم ولاتانەو نەو پەرلەمان و نیهادە نیونەتەوەییەکان و ناوەندەکانی داکۆکیکردن لە ئازادی بەیان و بیروڕادەربڕین. ئەگەر چەند حالەتەکی ئەنگوشت ژماریش هەبووبن تەنیا هەولەکی سەرەتای کاتی بووە. تائیستە نەمانتوانیووە لەدەوری پلاتفۆرمەکی دیاریکراو بۆ گوشار خستنەسەر حکومەتی هەریمی کوردستان کۆبینەوەو بیانخەینە بەردەم گەشاریکی نیونەتەوەی بەردەوام تا هەموو ئازادیخوازان لەهەر گۆشەو کەناریکی دنیا بتوانین لەڕێگەی فراوانکردنەوەی ئەم تەری هاوپشتییەی ئازادی بەیان وبیرادەربین بەهێزتربکەین. ئەوەی کە ماوەتەوە بیلین، ئەوەیە وەلامدانەوە بەم بەشاییەو خستنەرە جولانەوەیەکی کاراو ئامانجدا ئەرکی هەموو ئینسانیکی ئازادیخوازو بەتەنگەوەچووی ئازادی بەیان و بیرورادەربریتە!

بەهادین حاجی بەکری دارتاش ناسراو بە ریبوار عارف